

بررسی میزان هنجارشکنی ازدواج و علل مؤثر بر آن

سیده زهرا میرباقری^۱
مرضیه ابراهیمی^۲

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، بررسی هنجارشکنی ازدواج و علل آن بوده است. چارچوب نظری پژوهش، برگرفته از نظریه چلبی است. **روش:** روش مورد استفاده در این پژوهش، روش کمی با فن پرسشنامه و حضور ۱۱۷ نفر از افراد ۱۸ تا ۳۵ ساله شهر تهران از هر دو جنس بوده است. برای تحلیل داده‌های تحقیق از آزمونهای مختلف آماری و تحلیل مسیر استفاده شده است. **یافته‌ها:** متغیرهای فرصت (فرصت رابطه‌ای)، انتظار (سازگاری درونی، اخلاق عملی، اخلاق نظری، کنترل) و معنا (نگاه به ازدواج)، با هنجارشکنی ازدواج، ارتباط معنادار دارند و این ارتباط به گونه‌ای است که با افزایش این متغیرها، هنجارشکنی ازدواج کاهش می‌یابد. **نتیجه‌گیری:** نتایج تحقیق حاکی از آن است که میانگین هنجارشکنی مردان بیشتر از زنان است و متغیرهای مستقل محرومیت نسبی، فرصت مادی، فرصت رابطه‌ای، فرصت فرهنگی، کنترل، اخلاق عملی، سازگاری درونی، سازگاری بیرونی و نگاه به ازدواج، در احتمال هنجارشکنی ازدواج جوانان تأثیرگذارند. از دیدگاه پاسخ‌دهندگان، خانواده بیشترین تأثیرات را بر جوانان دارد. همچنین جامعه باید راهکاری برای ارضای نیاز جنسی جوانان در شرایط کنونی، با توجه به عدم سهولت ازدواج آنان بیابد؛ فراهم کردن فرصتهای شغلی و فرهنگی بیشتر در سطح جامعه و تقلیل شرایط محرک غریزه جنسی در جامعه برای جوانان، به خصوص در زمانی که امکان تحقق ازدواج برای آنها مهیا نیست و فراهم کردن تفریحات سالم برای آنها در زمانهای اوقات فراغت می‌تواند از اولویتهای مهم باشد.

واژگان کلیدی: فرصت، نیاز، انتظار، معنا، عزت نفس، هنجار، هنجارشکنی، ازدواج.

♦ دریافت مقاله: ۹۱/۱۱/۰۶؛ تصویب نهایی: ۹۲/۰۳/۱۵ .

۱. کارشناس ارشد پژوهش علوم اجتماعی دانشگاه الزهراء (نویسنده مسئول) / آدرس: تهران، بلوار کشاورز، خیابان وصال شیرازی، کوچه شاهد، پ ۸ ، ساختمان شماره ۲ دانشکده علوم اجتماعی تهران، واحد ۱ / نامبر: ۸۸۹۸۱۳۸۶ /

Email: szahra.mirbagheri@gmail.com

۲. دکترای بررسی مسائل اجتماعی ایران؛ استادیار دانشگاه تهران .

الف) مقدمه

ازدواج در منطق قرآن کریم، به وجود آورنده مطمئن‌ترین و آرام‌بخش‌ترین رابطه‌ها و آغازگر زندگی همراه با طراوت، مودت و ایثار است. از آیات و نشانه‌های قدرت خداوند این است که برای انسان از نوع خود، همسرانی آفرید تا در کنار آنان، به آرامش و سکون نایل آیند. در تفسیر این آیه گفته شده است: منشأ گرایش مرد به زن و آرمیدن مرد در سایه انس به زن، مودت و رحمتی است که خداوند بین آنها برقرار کرده است. بر این اساس است که حضرت محمد(ص) فرمودند: هیچ کانونی در اسلام بر پا نشده است که نزد خداوند از کانون ازدواج محبوب‌تر و عزیزتر باشد.

امروزه به دنبال صنعتی شدن جوامع، جنبه‌های گوناگون زندگی فردی و اجتماعی، دستخوش تغییرات و تحولات ژرف و فراگیری شده است. تحت تأثیر دگرگونی در شرایط اجتماعی، تغییرات عمده‌ای در مقولات اجتماعی نظیر موضوع ازدواج پدیدار شده است. جوامع هم اکنون با مسائلی همچون: افزایش سن ازدواج، تغییر دیدگاه‌های جوانان در امر ازدواج و مواردی از این قبیل مواجهند. همچنان که گود بیان می‌دارد، تغییرات ملموسی در نظام خانواده در جهان در حال وقوع است که همه تغییرات در نقطه مشترکی با هم تلاقی می‌کنند که عبارتند از: افزایش سن ازدواج، کاهش ازدواج‌های ترتیب‌یافته و افزایش آزادی در انتخاب همسر. به عقیده او شاخصهای ازدواج در جوامع مختلف به همگرایی نزدیک می‌شود. (مهرگان، ۱۳۸۶: ۱۳)

با گسترش شهرنشینی و همچنین افزایش جمعیت و جوانسالی در کشور از سویی و عدم امکان پاسخگویی مناسب به نیاز جوانان از سوی دیگر، در کنار افزایش سن ازدواج به دلایل مختلف اقتصادی و اجتماعی که آماری از آن در ادامه خواهد آمد، شاهد گسترش روزافزون تقاضای غیر رسمی میل به ارتباط دو جنس از حداقل تا حداکثر آن می‌باشیم. این مناسبات به ویژه با توجه به پنهانی بودن شکل و عمل آن، از حداقلهای خود در حد مکالمات و رفت و آمدها تا حداکثرهای خود در قالب آمیزش جنسی در پیوستار است.

طبق آمار سازمان ملی جوانان، حدود ۲۶ درصد مردان و ۴۳ درصد زنان ۲۹-۱۵ سال کشور در سال ۱۳۸۳، متأهل و بقیه مجرد بوده‌اند که در مقایسه با سال ۱۳۷۵، حدود ۵/۲ درصد برای مردان و ۱۷/۵ درصد برای زنان کاهش یافته است. همچنین نتایج نظرسنجی‌ها

بررسی میزان هنجارشکنی ازدواج و علل مؤثر بر آن ♦ ۳۴۱

نشان می‌دهد که: ۵۶/۲ درصد جوانان ۱۵-۲۹ سال کشور، سن ۲۵-۲۱ سالگی و ۳۷/۷ درصد آنان سن ۳۰-۲۶ سالگی را مناسب‌ترین سن برای ازدواج پسران می‌دانند. ۴۸/۳ درصد جوانان ۱۵-۲۹ سال کشور، سن ۲۰-۱۶ سالگی و ۴۸/۱ درصد آنان سن ۲۵-۲۱ سالگی را مناسب‌ترین سن برای ازدواج دختران می‌دانند. ۴۶/۵ درصد از جوانان بر این باورند که باید حداکثر تفاوت سنی بین دختر و پسر در هنگام ازدواج، ۷-۵ سال باشد و ۴۵/۱ درصد آنان ۴-۲ سال را مناسب‌تر می‌دانند. (سالنامه آمار کشور، ۱۳۸۵)

همچنین طبق آمار، متوسط سن ازدواج به طور نمونه در سال ۱۳۸۵ برای زنان، حدود ۲۴ و برای مردان حدود ۲۷ سال بوده است. طبیعی است که زنان و مردان چند سال قبل یا بعد از این میانگین وارد سن ازدواج شده‌اند. اگر این رقم را دو سال در نظر بگیریم، زنان از سن ۲۲ سالگی و مردان از سن ۲۵ سالگی وارد سن ازدواج شده‌اند. به عبارت دیگر؛ انبوه زنان متولد ۶۰-۶۵ از سال ۱۳۸۲ و مردان متولد ۶۰-۶۵ از سال ۱۳۸۵ وارد سن ازدواج شده‌اند. در واقع؛ در سال ۱۳۸۵، زنان متولد ۶۰-۶۵ در سنینی بودند که مردان هم‌سنگین هنوز به سن ازدواج وارد نشده بودند، لذا در سال ۸۵ از نظر جمعیت‌شناسی با افزایش زنان واقع در سن ازدواج نسبت به مردان واقع در سن ازدواج، مواجه بوده‌ایم. (همان)

به همین دلیل می‌توان چنین نتیجه گرفت که این بحران، صدمات و لطمات جبران‌ناپذیری را به خصوص برای دختران (مانند: بیماری‌های روحی- روانی، افسردگی، افزایش فساد و فحشا و...)، به همراه خواهد داشت. البته باید در نظر گرفت که نقض این هنجار، زمینه را برای نقض هنجارهای دیگر که در این پژوهش مورد بررسی قرار خواهند گرفت، فراهم می‌کند.

اگر ما هنجار را به استناد چلبی؛ قاعده‌ای پذیرفته شده با دو ملاک ارزش^۱ و تعداد^۲ در جامعه تعریف کنیم؛ یعنی امری که در جامعه ارزش محسوب می‌شود و تعداد زیادی از افراد جامعه آن را می‌پذیرند. بنابر این، می‌توانیم در این پژوهش ازدواج را به عنوان هنجار پذیرفته‌شده از سوی جامعه، برای ارضای نیاز جنسی و تولید مثل در نظر بگیریم.

1. Value

2. Number

با توجه به اینکه در حال حاضر تحقق امر ازدواج برای جوانان دشوارتر شده است و جوانان راه سهل‌تر را برای ارضای نیاز جنسی خود جایگزین ازدواج کرده‌اند، باید در نظر گرفت که این انتخاب، ممکن است در آینده نزدیک بر پیکره ازدواج در جامعه به عنوان تنها راه بهنجار و پذیرفته‌شده ارضای نیاز جنسی، لطامات جبران‌ناپذیری وارد کرده، تغییری در نوع سبک زندگی جنسی جوانان ایجاد کند.

بنا بر مطالب پیش‌گفته، هدف این پژوهش، توصیف و تبیین علل هنجارشکنی ازدواج جوانان، با در نظر گرفتن افزایش سن ازدواج آنها و عدم سهولت شرایط تحقق ازدواج به عنوان بهنجار اجتماعی است؛ به طوری که عدم تحقق و بی‌توجهی از سوی جوانان به این امر مهم، موجب هرج و مرج اجتماعی شده است. بنابر این، ضرورت بررسی و تحقیق در شرایط کنونی جامعه ما برای ارضای نیاز جنسی جوانان، لازم و ضروری است. بر این اساس، اهداف این تحقیق عبارتند از:

- بررسی میزان هنجارشکنی ازدواج در بین جوانان؛
- بررسی علل هنجارشکنی ازدواج جوانان؛
- بررسی تأثیر بالا رفتن سن ازدواج در میزان هنجارشکنی ازدواج جوانان؛
- بررسی تأثیر جنسیت در میزان هنجارشکنی ازدواج جوانان؛
- بررسی تأثیر تعهد و پابندی افراد به هنجار ازدواج و تأثیر آن در هنجارشکنی ازدواج آنها؛
- بررسی تأثیر دارا بودن فرصتهای بالقوه جوانان در افزایش هنجارشکنی ازدواج آنها؛
- بررسی تأثیر محرومیت نسبی جوانان در هنجارشکنی ازدواج آنها؛
- بررسی تأثیر عزت نفس جوانان در هنجارشکنی ازدواج آنها؛
- بررسی تأثیر کنترل، اخلاق و سازگاری در هنجارشکنی ازدواج جوانان.

بررسی میزان هنجارشکنی ازدواج و علل مؤثر بر آن ۳۴۳

ب) چارچوب نظری تحقیق

چلبی چهار سازه فرصت، نیاز، معنا و انتظار را در تبیین کژرفتاری اجتماعی مطرح ساخته و با مدد از این چهار سازه محوری، یک اَبرتابع رفتار را پی‌ریزی کرده است و رفتار را تابعی از سازه‌های مذکور به صورت ترکیبی و تجزیه‌ای می‌داند. یکی از مفروضات اساسی چلبی در این تابع، آن است که اگر فرصت کم باشد، احتمال کژرفتاری افزایش می‌یابد؛ که جرایمی نظیر: دله‌دزدی، سرقت، جرح و قتل، تخریب اموال عمومی، فحشا و نظایر آن را شامل می‌شود و اگر فرصت خیلی زیاد باشد، باز هم احتمال کژرفتاری افزایش می‌یابد و جرایمی مانند: اختلاس، قیمت‌گذاری کاذب، تخریب وسیع محیط زیست و ... را به همراه دارد.

همچنین در باب قضیه نیاز، رابطه نیاز با کژرفتاری، یک ارتباط خطی مستقیم عنوان شده است. بر اساس این قضیه، اگر نیازها و مطالبات افراد جامعه به ویژه نیازهای مادی افزایش یابند، احتمال کژرفتاری فزونی می‌یابد.

در قضیه انتظارات اجتماعی، برای بازه معینی از انتظارات، نقش بازدارنده و تنظیمی برای کژرفتاری در نظر گرفته می‌شود. در این قضیه گفته می‌شود که اگر انتظارات اجتماعی کم باشند یا از حد معقول تجاوز کنند، در هر دو صورت، احتمال کژرفتاری زیاد می‌شود.

در آخرین قضیه این اَبرتابع رفتار، معنا چنین استدلال می‌شود؛ اگر معنا به هر دلیل رسا نباشد یا نادرست باشد یا به هر عنوان غیرمنطقی تلقی شود، اثر جهت‌دهی آن بر رفتار، از دست می‌رود. به بیانی دیگر؛ گمراهی و کژرفتاری در غیاب جهت‌دهی معنا و با حضور جهت‌دهی نادرست آن، اتفاق می‌افتد. (چلبی، ۱۳۸۵: ۱۰۲)

بنا بر نظریه تحقیق؛ می‌توان چارچوب نظری تحقیق را بر اساس نظریه اَبرتابع (نیاز، انتظار، فرصت، معنا) چلبی (۱۳۸۵) به شرح ذیل مطرح کرد:

بر اساس موضوع پژوهش؛ هنجارشکنی ازدواج به عنوان متغیر وابسته می‌باشد و نیاز، انتظار، فرصت و معنا برحسب نظریه چلبی، به عنوان متغیرهای مستقل تحقیق آورده شده‌اند. عزت نفس نیز یکی دیگر از متغیرهای مستقل پژوهش است که لزوم سنجش ارتباط آن با متغیر وابسته «هنجارشکنی ازدواج» در این تحقیق احساس می‌شود.

فرصت را طبق نظریه چلبی، با ابعاد مادی، رابطه‌ای، فرهنگی و با شاخصهای؛ فرصتهای شغلی، روابط رسمی، روابط اولیه، فکر کردن، تجربه کردن، یاد دادن و یادگرفتن آورده‌ایم. نیاز برحسب موضوع تحقیق و استناد از نظریه تحقیق، با دو شاخص محرومیت نسبی و تنوع‌طلبی آورده شده است.

انتظار طبق نظریه چلبی با ابعاد سازگاری، اخلاق و کنترل آمده است و همچنین شاخصهای آن عبارتند از: سازگاری درونی، سازگاری بیرونی، اخلاق عملی و اخلاق نظری. معنا هم بر اساس موضوع پژوهش، با شاخص نگاه به ازدواج آورده شده است. بر این اساس، فرضیه‌های پژوهش از این قرار است:

۱. فرضیه‌های کلی:

- ✓ فرضیه اول: بین عزت نفس جوانان و هنجارشکنی ازدواج آنها، ارتباط معناداری وجود دارد.
- ✓ فرضیه دوم: بین نیاز جوانان و هنجارشکنی ازدواج آنها، ارتباط معناداری وجود دارد.
- ✓ فرضیه سوم: بین فرصت و هنجارشکنی ازدواج جوانان، ارتباط معنادار وجود دارد.
- ✓ فرضیه چهارم: بین انتظار و هنجارشکنی ازدواج جوانان، ارتباط معناداری وجود دارد.
- ✓ فرضیه پنجم: بین معنا و هنجارشکنی ازدواج جوانان، ارتباط معنادار وجود دارد.

۲. فرضیه‌های جزئی:

۱. بین تنوع‌طلبی و هنجارشکنی ازدواج جوانان، ارتباط معنادار وجود دارد.
۲. بین محرومیت نسبی و هنجارشکنی ازدواج، ارتباط معنادار وجود دارد.
۳. بین فرصت مادی و هنجارشکنی ازدواج، ارتباط معنادار وجود دارد.
۴. بین فرصت رابطه‌ای و هنجارشکنی ازدواج، ارتباط معنادار وجود دارد.
۵. بین فرصت فرهنگی و هنجارشکنی ازدواج، ارتباط معنادار وجود دارد.
۶. بین سازگاری و هنجارشکنی ازدواج، ارتباط معنادار وجود دارد.
۷. بین سازگاری درونی و هنجارشکنی ازدواج، ارتباط معنادار وجود دارد.
۸. بین سازگاری بیرونی و هنجارشکنی ازدواج، ارتباط معنادار وجود دارد.
۹. بین اخلاق و هنجارشکنی ازدواج، ارتباط معنادار وجود دارد.

۳۴۵ **◆** بررسی میزان هنجارشکنی ازدواج و علل مؤثر بر آن

۱۰. بین اخلاق عملی و هنجارشکنی ازدواج، ارتباط معنادار وجود دارد.
۱۱. بین اخلاق نظری و هنجارشکنی ازدواج، ارتباط معنادار وجود دارد.
۱۲. بین کنترل و هنجارشکنی ازدواج، ارتباط معنادار وجود دارد.
۱۳. بین نگاه به ازدواج و هنجارشکنی ازدواج، ارتباط معنادار وجود دارد.

۳. فرضیه مقایسه‌ای

۱. هنجارشکنی ازدواج بین زنان و مردان متفاوت است.

ج) روش تحقیق

روش گردآوری داده‌ها در این مطالعه، روش پیمایش^۱ است. نمونه‌گیری در این پژوهش بر اساس انتخاب نمونه‌ای قضاوتی (تعمدی) و معرف از افراد جامعه پژوهش و پاسخ آنها به یک مجموعه پرسش، با استفاده از پرسشنامه صورت گرفته است. واحد تحلیل در این مطالعه فرد است. تحلیل داده‌ها نیز با استفاده از نرم‌افزار آماری اس.پی.اس.اس-۱۵ صورت گرفته است.

از آنجا که محقق در این تحقیق درصدد تعمیم آماری نیست، بنابر این در این تحقیق، به صورت تعمدی ۱۱۷ پرسشنامه پر شده است. نحوه پر کردن پرسشنامه‌ها هم به این طریق بود که: به صورت قضاوتی از افراد ۱۸ تا ۳۵ ساله مجرد و در دسترس، در مراکز عمومی، مانند پارک، خیابان، فرهنگسرا، دانشگاه (دولتی، آزاد، علمی- کاربردی)، مراکز خرید، پاساژها، نمایشگاه، تئاتر، کنسرت، همایش، آموزشگاههای خصوصی و... هر مکانی که افراد شانس پر کردن پرسشنامه را داشتند، در شمال و جنوب تهران، پرسشنامه پر شد.

اعتبار و روایی مطالعه کتی

یکی از روشهای سنجش پایایی، آلفای کرونباخ است. بنابر این، ابتدا ۴۰ پرسشنامه به عنوان پیش‌آزمون پر شد. پس از محاسبه آلفای کرونباخ متغیرها که در جدول ۱ آمده است، تعیین شد که با حذف تعداد اندکی از سؤالات، آلفای کرونباخ آنها در حد قابل قبول خواهد

بود. در نمونه‌گیری کمی، محقق از فرمول کوکران بهره نبرده و به صورت تعددی ۱۱۷ پرسشنامه را پر کرده است. دلیل این است که محقق در این تحقیق درصدد تعمیم آماری نبوده است.

جدول ۱: مقدار آلفای کرونباخ متغیرهای مستقل و وابسته

ردیف	مفهوم	آلفای کرونباخ
۱	فرصت	۰/۷۰۸
۲	نیاز	۰/۵۱۳
۳	انتظار	۰/۸۱۶
۴	معنا	۰/۸۴۱
۵	عزت نفس	۰/۶۹۴
۶	هنجارشکنی ازدواج	۰/۸۳۸

د) یافته‌های تحقیق

جدول ۲: شاخصهای مرکزی و پراکندگی متغیرهای اصلی تحقیق

متغیرها	میانگین	میانه	نما	انحراف معیار	چولگی
هنجارشکنی ازدواج	۳۰.۷۹	۳۱	۲۶	۸.۱۷	۰.۲۲۹
فرصت	۳۶.۰۶	۳۶.۵	۳۷	۴.۸۸	-۰.۱۳۹
نیاز	۲۲.۷۸	۲۲	۲۱	۳.۳۷	۰.۱۶
انتظار	۵۱.۱۴	۵۱.۱۵	۴۶	۶.۸۵	-۰.۳۴۵
معنا	۵۵.۴۹	۵۶	۵۱	۹.۴۷	-۰.۰۲۴
عزت نفس	۷۴.۴۳	۷۵	۸۷.۵	۲۳.۵۶	-۰.۹۳۸

در جدول ۲، بر اساس مقیاس صفر تا ۱۰۰ شاخصهای مرکزی (میانگین، میانه، نما)، انحراف معیار و واریانس و چولگی متغیرهای اصلی تحقیق آورده شده است. بر این اساس، میانگین هنجارشکنی ازدواج افراد در جامعه مورد مطالعه حدود ۳۱ است که این میانگین با

بررسی میزان هنجارشکنی ازدواج و علل مؤثر بر آن ۳۴۷

توجه به مقیاس صفر تا ۱۰۰ کمتر از حد متوسط ارزیابی می‌شود؛ یعنی هنجارشکنی ازدواج در جامعه مورد مطالعه، کمتر از حد متوسط است.

میانگین فرصت افراد در جامعه مورد مطالعه، حدود ۳۶ است. این مقدار با توجه به مقیاس صفر تا ۱۰۰، نشان‌دهنده میانگین کمتر از حد متوسط، فرصت (مادی، رابطه‌ای و فرهنگی) افراد مورد مطالعه است. همچنین میانگین نیاز افراد در جامعه مورد مطالعه حدود ۲۳ است. این میانگین نشان‌دهنده حد ضعیف نیاز (محرومیت نسبی و تنوع‌طلبی) در افراد مورد مطالعه است.

با توجه به جدول ۲، میانگین انتظار افراد در جامعه مورد مطالعه، حدود ۵۱ است. این میانگین بیان‌کننده انتظار (کنترل، اخلاق، سازگاری) بالاتر از حد متوسط افراد در جامعه مورد مطالعه است. همچنین میانگین معنای افراد در جامعه مورد مطالعه، حدود ۵۶ است. این مقدار با توجه به مقیاس صفر تا ۱۰۰، میانگین بالاتر از حد متوسط معنا (نگاه به ازدواج) را در جامعه مورد مطالعه ارزیابی می‌کند. میانگین عزت نفس افراد در جامعه مورد مطالعه حدود ۷۴ است. این میانگین نشان‌دهنده عزت نفس بالای افراد در جامعه مورد مطالعه است.

برای آزمون فرضیه؛ هنجارشکنی ازدواج بین زنان و مردان متفاوت است، از آزمون تی مستقل استفاده می‌کنیم. از آنجا که از بین متغیرهای زمینه‌ای فقط متغیر جنسیت با هنجارشکنی ازدواج ارتباط معنادار دارد، بنابر این در اینجا، نتایج آزمون تی مستقل، هنجارشکنی ازدواج و جنسیت گزارش خواهد شد.

جدول ۳: رابطه بین جنسیت و هنجارشکنی ازدواج (میان زنان و مردان/ $n=117$)

متغیر وابسته	متغیر مستقل	طبقات	میانگین	انحراف معیار	ارزش تی	سطح معناداری	Eta
هنجارشکنی ازدواج	جنسیت	زن	۲۷.۸۳	۷.۳	۳.۲۹	۰.۰۰۱	۰.۲۵۹
		مرد	۳۲.۷۲	۸.۶			

Eta Squared= ۰.۰۸۷

مطابق جدول ۳، میانگین هنجارشکنی مردان بیشتر از زنان است. این ارتباط در سطح اطمینان ۹۹ درصد، معنادار و شدت ارتباط برابر $Eta = 0.25$ است. این مقدار، ارتباط نسبتاً ضعیف این دو متغیر (جنسیت و هنجارشکنی ازدواج) را ارزیابی می‌کند. علت می‌تواند بر اساس چارچوب نظری تحقیق، سستی‌تر بودن زنان یا وجود هنجار بکارت برای آنها باشد که همین امر باعث کمتر شدن هنجارشکنی ازدواج آنها نسبت به مردان شده است.

بررسی مشارکت نسبی و همزمان متغیرها به روش رگرسیون

در این بخش به منظور مشخص شدن سهم تأثیر هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، به تحلیل رگرسیونی داده‌ها می‌پردازیم. برای این منظور از دو الگو استفاده می‌کنیم: روش گام‌به‌گام و روش اینتر!

۱. روش گام به گام

جدول ۴: ضرایب رگرسیون «هنجارشکنی ازدواج» با متغیرهای مستقل اصلی

سطح معناداری	ارزش تی	ضرایب استاندارد	ضرایب غیر استاندارد		متغیرها
		بتا	خطای انحراف	B	
۰.۰۰۰	۱۶.۱۳		۴.۰۶	۶۵.۶۶	مقدار ثابت
۰.۰۰۱	۳.۲۶۸	۰.۱۸۲	۰.۹۲۲	۳.۰۱۳	جنسیت
۰.۰۰۲	-۳.۲۳۱	-۰.۱۸۵	۰.۱۵۸	-۰.۵۱۱	اخلاق عملی
۰.۰۱۶	۲.۴۴۸	۰.۱۳۶	۰.۲۳۰	۰.۵۶۴	فرصت مادی

بررسی میزان هنجارشکنی ازدواج و علل مؤثر بر آن ♦ ۳۴۹

متغیر وابسته: هنجارشکنی ازدواج

جدول ۴، ضرایب رگرسیونی معمولی و استاندارد آن دسته از متغیرهای مستقل را نشان می‌دهد که در تحلیل رگرسیون چندگانه^۱، گام به گام با متغیر وابسته هنجارشکنی ازدواج، در معادله رگرسیون باقی مانده‌اند. به دنبال آن جنسیت، اخلاق عملی و فرصت مادی، به ترتیب دارای بیشترین تأثیر بر هنجارشکنی ازدواج هستند. آنچه در جدول ۴ قابل توجه است، علامت مثبت ضریب رگرسیونی فرصت مادی است که بیان‌کننده این است که هر چه فرصت مادی افراد مورد مطالعه بیشتر شده، احتمال هنجارشکنی ازدواج آنها افزایش یافته است. همچنین مقدار R^2 حاکی از این است که میزان خوبی از واریانس (تغییرپذیری) متغیر وابسته (هنجارشکنی ازدواج)، توسط متغیرهای مستقل که در جدول ۵ باقی مانده‌اند، قابل تبیین است که بقیه آن توسط سایر عوامل و متغیرهای خارج از جدول تبیین می‌شود.

۲. روش اینتر

برای انجام تحلیل رگرسیون چندگانه، متغیرهای مستقل فرصت مادی، فرصت رابطه‌ای، فرصت فرهنگی، سازگاری درونی، سازگاری بیرونی، اخلاق عملی، اخلاق نظری، کنترل، محرومیت نسبی، تنوع‌طلبی، نگاه به ازدواج و عزت نفس را به همراه متغیر زمینه‌ای جنسیت وارد رگرسیون به روش اینتر می‌کنیم.

بر اساس جدول ۵، ضریب همبستگی چندگانه (R) که نمایانگر همبستگی مجموعه متغیرهای مستقل با متغیر وابسته است، برابر ۰.۸۴۸ می‌باشد که نشان‌دهنده همبستگی قوی متغیرهای مستقل با هنجارشکنی ازدواج است. ضریب تعیین (R^2) برابر ۰.۷۲۰ است، که این عدد هم بیان‌کننده میزان خوبی از واریانس متغیر وابسته (هنجارشکنی ازدواج) است که توسط متغیرهای مستقل قابل تبیین است که بقیه آن توسط سایر عوامل و متغیرهای خارج از الگو تبیین شده است. همچنین ضریب تعیین خالص (R^2) برابر ۰.۶۷۸ است؛ بدین معنی که از طریق متغیرهای معنادار موجود در رگرسیون چندگانه، می‌توان تا حدود ۶۸ درصد واریانس هنجارشکنی ازدواج را تبیین کرد.

جدول ۵: رگرسیون چندگانه بین هنجارشکنی ازدواج و متغیرهای مستقل

سطح معناداری	ارزش تی	ضرایب استاندارد	ضرایب غیر استاندارد		متغیرها
		بتا	خطای انحراف	B	
۰.۰۰۰	۶.۳۴		۷.۹۳	۵۰.۳۳	مقدار ثابت
۰.۵۰۲	-۰.۶۷۴	-۰.۰۴۸	۰.۲۱۳	-۰.۱۴۳	فرصت رابطه‌ای
۰.۰۱۶	۲.۴۵۴	۰.۱۴۸	۰.۲۵۰	۰.۶۱۵	فرصت مادی
۰.۴۶۰	-۰.۷۴۱	-۰.۰۴۴	۰.۳۱۷	-۰.۲۳۵	فرصت فرهنگی
۰.۰۳۰	۲.۲۰۷	۰.۱۳۷	۰.۱۶۱	۰.۳۵۶	محرومیت نسبی
۰.۲۴۳	۱.۱۷۴	۰.۰۶۶	۰.۳۰۷	۰.۳۶۱	تنوع‌طلبی
۰.۰۴۹	-۱.۹۹۳	-۰.۱۴۳	۰.۱۹۸	-۰.۳۹۵	اخلاق عملی
۰.۳۴۵	-۰.۹۴۸	-۰.۰۵۸	۰.۲۵۵	-۰.۲۴۲	اخلاق نظری
۰.۴۲۴	۰.۸۰۲	۰.۰۵۵	۰.۲۷۲	۰.۲۱۸	کنترل
۰.۴۴۶	-۰.۷۶۶	-۰.۰۵۳	۰.۳۰۵	-۰.۲۳۴	سازگاری درونی
۰.۹۴۳	۰.۰۷۱	۰.۰۰۴	۰.۳۸۵	۰.۰۲۷	سازگاری بیرونی
۰.۰۱۴	۲.۴۸۸	۰.۱۴۹	۰.۲۶۹	۰.۶۷۰	عزت نفس
۰.۴۲۶	-۰.۸۰۰	-۰.۰۷۱	۰.۲۲۷	-۰.۱۸۲	نگاه به ازدواج
۰.۰۰۲	۳.۲۳۷	-۰.۲۰۲	۱.۰۳۳	۳.۳۴۵	جنسیت

همچنین مطابق جدول ۵، در تبیین میزان هنجارشکنی ازدواج از طریق تأثیرگذاری مجموع متغیرهای مستقل موجود در فرضیه‌های مطرح شده، ملاحظه می‌شود که پنج متغیر فرصت مادی، محرومیت نسبی، اخلاق عملی، عزت نفس و جنسیت، دارای ارتباط معنادار با هنجارشکنی ازدواج هستند و در معادله رگرسیون باقی مانده‌اند.

از متغیرهای زمینه‌ای، فقط جنسیت در سطح اطمینان ۹۵ درصد با هنجارشکنی ازدواج ارتباط دارد. متغیر جنسیت به عنوان یک متغیر تصنعی، تأثیر معناداری بر روی هنجارشکنی ازدواج داشته است و با توجه به جدول، دارای ضریب استاندارد(بتا) برابر ۰.۲۰۲- است؛ بدین معنی که هنجارشکنی بین زنان و مردان، متفاوت و در مردان بیشتر است. به عبارت دیگر؛ میانگین هنجارشکنی ازدواج در بین زنان، ۰.۲۰۲ کمتر از مردان است. همچنین در بین ضرایب

۳۵۱ $\diamond$ بررسی میزان هنجارشکنی ازدواج و علل مؤثر بر آن

استاندارد(بتا) متغیرهای مستقلی که با هنجارشکنی ازدواج ارتباط معنادار دارند، طبق جدول ۵، فرصت مادی: ۰.۱۴۸، اخلاق عملی: ۰.۱۴۳، محرومیت نسبی: ۰.۱۳۷، عزت نفس: ۰.۱۴۹، در بین متغیرهای مستقل است. این اعداد بیان‌کننده تأثیر معکوس و قوی این متغیر بر روی هنجارشکنی ازدواج است؛ یعنی هر چه نگاه افراد به روابط ازدواج مطابق هنجارها و سنتهای پذیرفته‌شده در جامعه- روابط جنسی در چارچوب ازدواج- باشد، هنجارشکنی ازدواج کاهش می‌یابد.

برای تحلیل مسیر، تمام متغیرها را با روش ایتر وارد معادله کرده‌ایم، سپس متغیرهای معنادار را با ضریب بتای آنها در دیاگرام مسیر باقی می‌گذاریم. از بین متغیرهای معنادار، متغیری که دارای بتای بالاتری است، در هر مرحله به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته می‌شود و تأثیر دیگر متغیرها بر روی آن سنجیده می‌شود. متغیری که بیشترین سهم (ضریب بتا) را داراست، متغیر نگاه به روابط ازدواج است، که در مرحله اول به عنوان متغیر وابسته قرار می‌گیرد و تأثیر دیگر متغیرهای تحقیق بر روی آن سنجیده می‌شود. متغیرهای معنادار دیگر بر اساس جدول ۵: فرصت مادی، محرومیت نسبی، اخلاق عملی، عزت نفس و جنسیت می‌باشند که دارای اثر مستقیم بر هنجارشکنی ازدواج هستند.

هـ) نتیجه‌گیری

یافته‌های حاصل از این پژوهش بیانگر آن است که معنا به عنوان اصلی‌ترین متغیر مستقل پژوهش با بعد نگاه به ازدواج، دارای ارتباط بسیار قوی و معکوس با متغیر وابسته (هنجارشکنی ازدواج) است. این همبستگی بدین معناست که هر چه معنای ازدواج در بین جوانان رساتر باشد، احتمال هنجارشکنی ازدواج آنها پایین‌تر خواهد بود. همچنین متغیر مستقل انتظار، غیر از بعد سازگاری بیرونی (سازگاری بیرونی به معنای احساس ترس از قدرت برای پیروی از هنجارها)، با تمامی ابعاد و مؤلفه‌هایش با هنجارشکنی ازدواج ارتباط معنادار دارد. این ارتباطها، همگی به نسبت، متوسط و معکوس می‌باشند. بنابر این، هر چه کنترل، سازگاری درونی (تبعیت از هنجارها و سنتها)، اخلاق عملی (احساس تکلیف نسبت به ارزشها و هنجارها) و اخلاق نظری (پایبندی به قوانین و مقررات) در افراد قوی‌تر باشد، احتمال هنجارشکنی ازدواج آنها به نسبت قوی، کاهش می‌یابد. با توجه به نظریه پژوهش، «انتظارات،

نقش بازدارنده و تنظیمی برای کژرفتاری دارند»، می‌توان نتیجه گرفت که: هر چه انتظار به عنوان یک عامل تأثیرگذار در هنجارشکنی ازدواج افراد بالاتر باشد، احتمال هنجارشکنی ازدواج جوانان پایین‌تر می‌آید.

همچنین فرصت به عنوان دیگر متغیر مستقل تحقیق، دارای ارتباط ضعیف و معکوس با هنجارشکنی ازدواج است و از ابعاد آن، تنها فرصت رابطه‌ای (فرصت عاطفی) دارای ارتباط متوسط و معکوس با هنجارشکنی ازدواج است. علت این ارتباط می‌تواند تأثیر زیادی باشد که خانواده و گروه همسالان در چارچوب روابط اولیه جوانان در بروز کژرفتاری آنها می‌گذارند.

بر اساس الگوی نظری تحقیق، انتظار می‌رود که نیاز (تنوع‌طلبی، محرومیت نسبی) و عزت نفس با هنجارشکنی ازدواج ارتباط معنادار داشته باشند؛ ولی آزمون همبستگی، خلاف این را نشان داد و فرضیه‌های مرتبط با این دو متغیر در آزمون روابط بین دو متغیر مورد تأیید واقع نشدند.

همچنین؛ تفاوت میانگین جنسیت با هنجارشکنی ازدواج، معنادار شده است؛ یعنی میانگین هنجارشکنی ازدواج برای مردان بیشتر از زنان بوده است.

نتایج حاصل از رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته (برآورد منحنی)، حاکی از آن است که ارتباط بین متغیر معنا، نگاه به ازدواج، انتظار، اخلاق، اخلاق نظری، اخلاق عملی، سازگاری، سازگاری درونی، فرصت و فرصت رابطه‌ای با هنجارشکنی ازدواج، از نوع ارتباط خطی بوده، جهت همگی آنها منفی است؛ بدین معنی که با کاهش این متغیرها، هنجارشکنی ازدواج افزایش می‌یابد.

نتایج رگرسیون از الگوی گام به گام، نشان داد که $R^2 = 0.665$ و $R = 0.82$ است؛ یعنی فقط متغیرهای فرصت مادی، اخلاق عملی و جنسیت، در معادله باقی ماندند و بقیه متغیرهای مستقل تحقیق از معادله رگرسیونی حذف شدند. متغیرهای باقی مانده در این رگرسیون می‌تواند تا حدود ۶۶ درصد از واریانس هنجارشکنی ازدواج را تبیین کنند.

همچنین نتایج رگرسیون، بیان‌کننده همبستگی قوی متغیرهای مستقل با هنجارشکنی ازدواج بود. این رگرسیون، نشان‌دهنده میزان خوبی از واریانس متغیر وابسته (هنجارشکنی ازدواج) است که توسط متغیرهای مستقل قابل تبیین بوده است. طبق این مطالعه، پنج متغیر

۳۵۳ ♦ بررسی میزان هنجارشکنی ازدواج و علل مؤثر بر آن

فرصت مادی، اخلاق عملی، محرومیت نسبی، عزت نفس و جنسیت، ارتباط معناداری با هنجارشکنی ازدواج دارند.

پیشنهادها و راهکارها

۱. خانواده

از دیدگاه پاسخ‌دهندگان، خانواده بیشترین تأثیرات را بر جوانان دارد. بنابر این، موارد ذیل به عنوان پیشنهاد ارائه می‌شود:

- یکی از مشکلات جوانان در امر همسرگزینی و ازدواج، مربوط به قرار داشتن جامعه ایران در مرحله گذار از سنت به مدرنیته است. این امر در مسئله ازدواج خود را به شکل تفاوت نسلی نشان می‌دهد. روند تحولات در ارزشها، آداب و رسوم و الگوهای رفتاری به قدری سریع است که آن را در فاصله دو نسل (والدین و فرزندان) می‌توان تشخیص داد. فرزندان تأثیر بیشتری از قالبهای دنیای مدرن می‌پذیرند و در انتخاب همسر، معیارها و ملاکهای دنیای متمدن را بیش از الگوهای ارزشی والدینشان در نظر می‌گیرند. بنابر این، همراهی والدین با فرزندان و شناخت سلیقه فرزندان، سبب می‌شود که جوانان برای همفکری و مشورت در انتخاب همسر خود، بیشتر به والدینشان مراجعه کنند و از نظرات آنها بهره ببرند.

- خانواده‌ها می‌توانند با تقویت نظارت درونی فرزندان که از طریق جامعه‌پذیری و درونی کردن هنجارها و ارزشها و ایجاد احساس پشیمانی در صورت بروز هنجارشکنی ازدواج در آنها تحقق می‌یابد (تقویت سازگاری درونی)، از بروز هنجارشکنی ازدواج جوانان خودداری کنند.

- ایجاد نظارت غیر مستقیم خانواده بر فرزندان از طریق ایجاد حس وابستگی نوجوان به خانواده و اینکه با هنجارشکنی ازدواج او موجبات رنجش خانواده‌اش را فراهم می‌کند.

- آگاهی خانواده‌ها از زمان بلوغ فرزندان و دادن آگاهی به آنها در مورد کنترل نیاز جنسی آنان.

- کنترل خانواده بر روابط جوانان با گروه همسالان و نوع تفریحات و نحوه اوقات فراغت آنها.

- تدارک زمینه ازدواج جوانان از سوی خانواده در سنی که جوان نیاز به تحقق آن را احساس می‌کند.

- کم کردن شرایط تحریک‌کننده غریزه جنسی از سوی خانواده‌ها در زمانی که امکان تحقق ازدواج جوانان فراهم نیست.

۲. جامعه

- فقدان ممارست اجتماعی تنظیم روابط دختر و پسر و عدم آموزش بهنگام، کارآمد و آشکار جنسی در ساختارهای رسمی و غیر رسمی، تحت عناوین ارزشی و گاه ناکارآمدی چون: حیا، شرم، اخلاق و ...، منجر به عدم شناخت دو جنس از یکدیگر و رمانتیک و افلاطونی شدن روابط عاطفی و در نهایت، تبدیل شدن بیمارگونه آن به روابط جنسی ناهشیارانه و بدون فرهنگ و آداب لازم این فعل انسانی (و نه حیوانی) شده است. عدم پیش‌بینی روشهای اطفای رسمی و هنجارمند و تأییدشده این نیازها به اشکالی غیر از شکل رسمی و دائم‌العمر ازدواج، منجر به بروز رویای تعبیر نشده آمیزش جنسی در جامعه ایران شده است؛ به نحوی که برای اکثر دختران و پسران جوانسال و بزرگسال به صورت رویای دست‌نیافتنی است (که اگر فرصتی هم دست دهد، به صورت مرضی و بیمارگونه اقدام می‌شود) و چنین است که این پدیده به صورت بیمارگونه‌ای در جامعه رشد و رخنه می‌کند. بنابر این، جامعه باید راهکاری برای ارضای نیاز جنسی جوانان در شرایط کنونی، باتوجه به عدم سهولت ازدواج آنان بیابد.

- بیکاری مردان یا پائین بودن سطح دستمزدها برای جوانانی که با هر درجه تحصیلی مشغول به کار می‌شوند و نیز عدم امنیت شغلی در هنگام اشتغال به کار، از موانعی است که موجب می‌شود تا پسران نتوانند اقدام به انتخاب همسر برای ازدواج و تشکیل خانواده کنند و به تبع آن، در این شرایط، کمتر برای دختران فرصت ازدواج دست می‌دهد. بنابر این، فراهم کردن فرصتهای شغلی و فرهنگی بیشتر در سطح جامعه برای جوانان؛ می‌تواند جزء برنامه‌های اصلی گسترش ازدواج به عنوان یک هنجار اجتماعی باشد.

۱. - تقلیل شرایط محرک غریزه جنسی در جامعه برای جوانان، به خصوص در زمانی که امکان تحقق ازدواج برای آنها مهیا نیست و فراهم کردن تفریحات سالم برای آنها در زمانهای اوقات فراغت، از اولویتهای مهم دیگر می‌تواند باشد.

۳۵۵ ♦ بررسی میزان هنجارشکنی ازدواج و علل مؤثر بر آن

منابع

- آراسته، راضیه (۱۳۸۶): بررسی رابطه سرمایه فرهنگی و اقتصادی زنان شاغل با نوع روابط همسران در خانواده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده علوم اجتماعی- اقتصادی، دانشگاه الزهراء.
- آستین‌فشان، پروانه (۱۳۸۰): بررسی روند تحولات سن ازدواج و عوامل اجتماعی، جمعیتی مؤثر بر آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- احمدی، حبیب (۱۳۸۴): جامعه‌شناسی انحرافات، تهران، سمت.
- اصغری، سارا (۱۳۸۷): تأثیر جهانی‌شدن در بازاندیشی الگوهای تعامل جنسی در بین جوانان دانشجوی ایرانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه الزهراء.
- ایوانز، مری (۱۳۸۶): عشق: بحثی غیر عاشقانه، ترجمه پروین قائمی، تهران، آشیان.
- باقی نصرآبادی، علی (۱۳۸۷): جامعه‌شناسی خانواده، تهران، دانشگاه جامع علمی کاربردی.
- باومن، زیگمونت (۱۳۸۷): عشق سیال: در باب ناپایداری پیوندهای انسانی، ترجمه عرفان ثاقبی، تهران، ققنوس.
- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۸۳): جوانان و ازدواج، تهران، فرهنگ اسلامی، چ دوم.
- چلبی، مسعود (۱۳۸۵): تحلیل اجتماعی در فضای کنش، تهران، نی.
- چلبی، مسعود (۱۳۸۴): جامعه‌شناسی نظم، تهران، نی، چ سوم.
- خطیب‌زاده، لیلا (۱۳۸۰): بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان رعایت هنجارهای سنتی ازدواج (با تکیه بر جامعه زنان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهشگری دانشگاه الزهراء.
- دانیو مورالی، آندره (۱۳۸۴): جامعه‌شناسی روابط جنسی، ترجمه حسن پویان، تهران، توس.
- دبیرخانه طرح ملی ساماندهی ازدواج جوانان (۱۳۸۰): ازدواج جوانان (مشکلات، موانع و راهکارها).

- دواس، دیوید (۱۳۸۷)؛ طرح تحقیق در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ ناییب، تهران، آگاه.
- رجبیان، زهره؛ زهرا آیت‌اللهی و مریم گدازگر (۱۳۸۰)؛ سن ازدواج دختران، تهران، سفیر صبح.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۸)؛ آنومی یا آشفتگی اجتماعی: پژوهش در زمینه پتانسیل آنومی در شهر تهران، تهران، سروش.
- سازمان ملی جوانان (۱۳۸۱)؛ برنامه ساماندهی ازدواج جوانان، تهران، معاونت مطالعات و برنامه‌ریزی دفتر مطالعات و تحقیقات.
- سازمان ملی جوانان (۱۳۸۳)؛ «برنامه ساماندهی ازدواج جوانان (۴)»، قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی.
- سازمان ملی جوانان (۱۳۸۱)؛ گزارش ملی جوانان (۲): بررسی وضعیت ازدواج جوانان. تهران، اهل قلم.
- سگالن، مارتین (۱۳۷۵)؛ جامعه‌شناسی تاریخی خانواده، ترجمه حمید الیاسی، تهران، مرکز، چ دوم.
- سیف، سوسن (۱۳۷۹)؛ تئوری‌های نوجوانی، تهران، آیین ادراک.
- شیخی، محمدتقی (۱۳۸۰)؛ جامعه‌شناسی زنان و خانواده، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- شیرنژاد، حسین‌علی (۱۳۸۳)؛ بررسی عوامل مؤثر بر نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج و همسرگزینی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مطالعات زنان، دانشگاه علوم اجتماعی علامه طباطبایی.
- صادقی‌فر، اکرم (۱۳۸۷)؛ بررسی وضعیت عشق در ازدواج و چگونگی تغییر آن در طول زندگی مشترک، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- کوششی، مجید (۱۳۸۳)؛ مناقشاتی در مورد تأخیر در ازدواج جوانان، چالشها و تنگناها، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

۳۵۷ ♦ بررسی میزان هنجارشکنی ازدواج و علل مؤثر بر آن

- گرت، استفانی (۱۳۸۰)؛ جامعه‌شناسی جنسیت، ترجمه کتابیون بقایی، تهران، نشر دیگر.
- محسنی، منوچهر و ابوالقاسم پوررضا انور (۱۳۸۲)؛ ازدواج و خانواده در ایران، تهران، آرون.
- مرکز آمار کشور (۱۳۸۵)؛ سالنامه آمار کشور، تهران، سازمان آمار کشور.
- مور، استفان (۱۳۸۶)؛ مروری بر جامعه‌شناسی، ترجمه سوسن اردبیلی، تهران، میزان.
- مهرگان، لوزا (۱۳۸۶)؛ بررسی انگیزه‌های ازدواج و عوامل مؤثر بر آن در میان دختران مجرد ۱۸-۳۴ ساله، پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهشگری، دانشگاه الزهراء.
- میشل، آندره (۱۳۵۴)؛ جامعه‌شناسی خانواده و ازدواج، ترجمه فرنگیس اردلان، تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
- نیکجو، محمدرضا (۱۳۷۸)؛ بررسی عوامل خانوادگی مؤثر بر نگرش دختران نسبت به نقش اجتماعی خود، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- نیک‌منش، زهرا و یحیی کاظمی (۱۳۸۳)؛ بررسی علل و راه‌حلهای تأخیر در ازدواج جوانان، دانشکده روان‌شناسی دانشگاه الزهراء.
- Sanchez, Diana T.; Jennifer Crocker & Karlee R. Boik. (2005). **Pers Soc Psychol Bull** (P.31).
- Shahidian, Hammed (1999). "Gender and Sexuality among Immigrant Iranians in Canada". *Sexualities*, Vol. 2: 189.
- Siegel, Larry J. (1998). **Criminology: Theories, Patterns, & Typologies**. University of Massachusetts, Lowell.
- Wagner, Brooke (2009). "Becoming a Sexual Being: Overcoming Constraints on Female Sexuality". *Sexualities*, Vol. 12(3): 289-311.

